

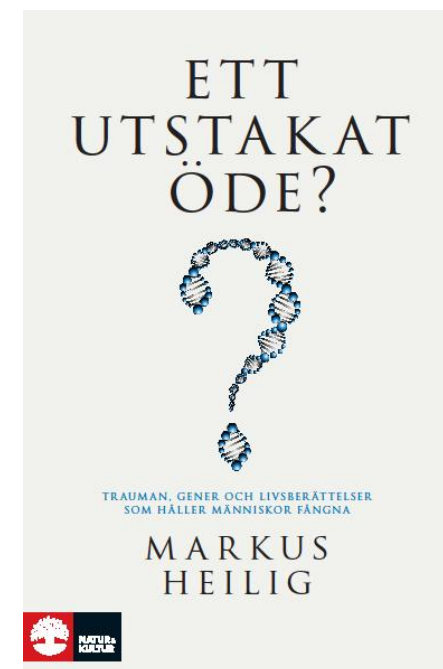

Ett utstakat öde?

Trauman, gener och livsberättelser som håller människor fångna

---

Markus Heilig, MD PhD
Center for Social and Affective Neuroscience
Linköping University
SWEDEN

Ett berömt vägshål

Varför blir livet som det blir?

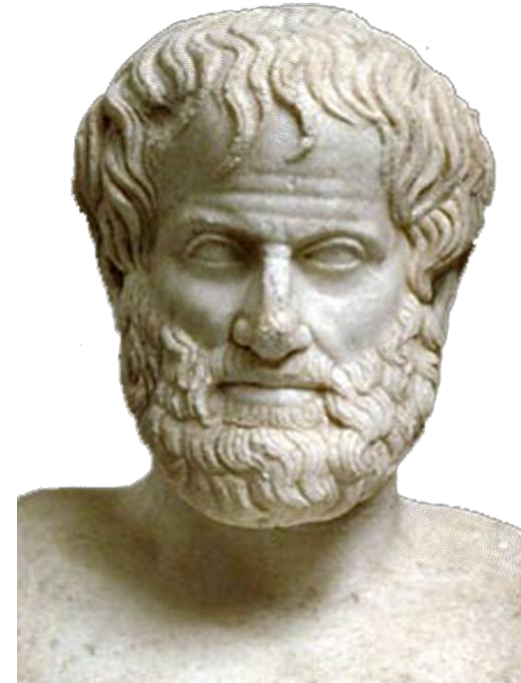
Atropos

Klotho

Lachesis

Aristoteles
384 – 322 BC

physis:
ethos:

det medfödda
det genom vana uppkomna

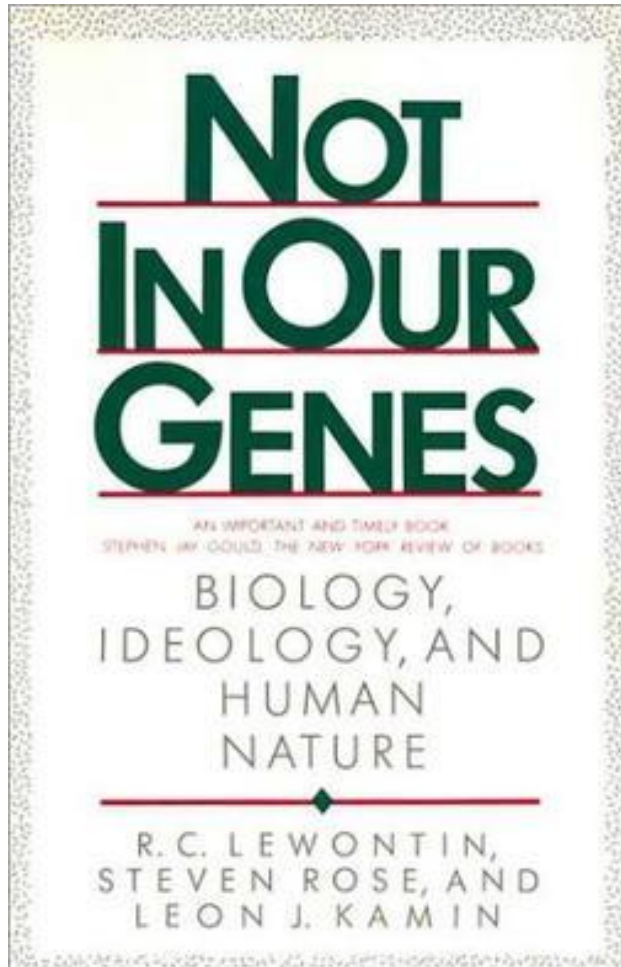
Tabula rasa?

John Locke
1689

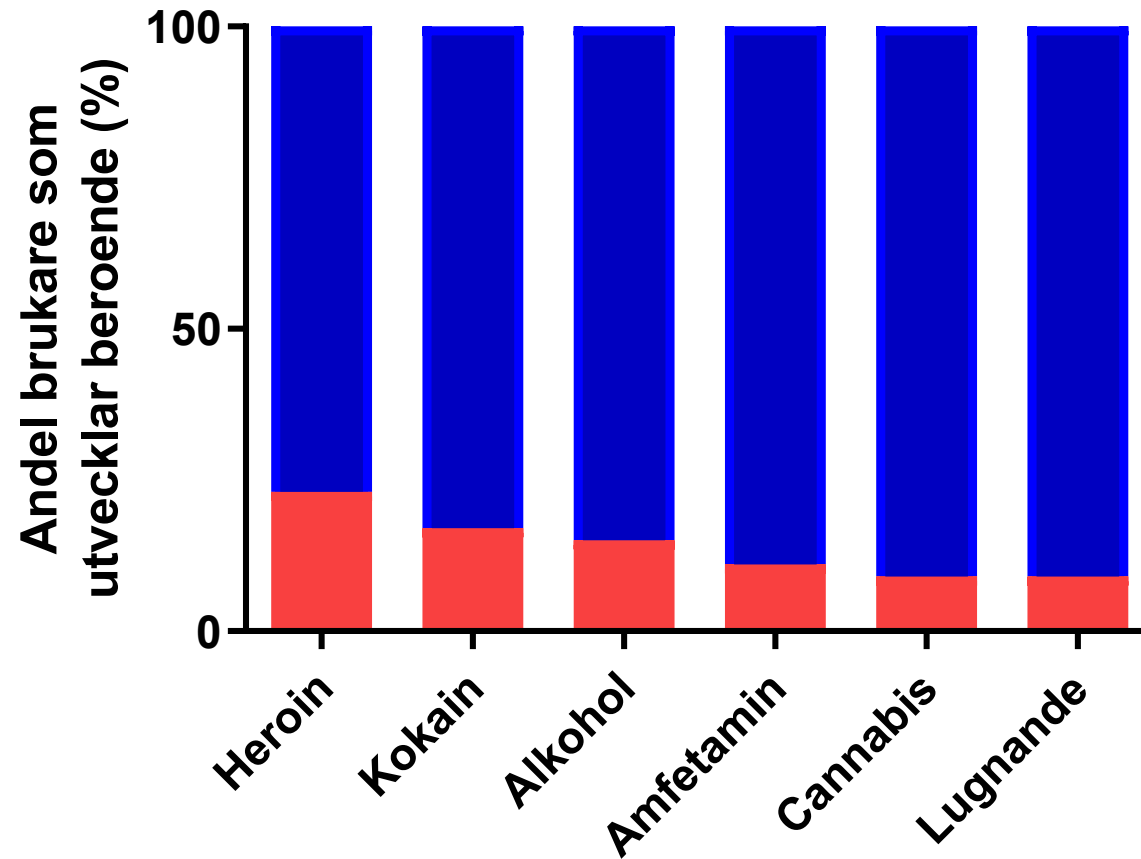
"There is nothing in the mind
except was first in the senses"

Sedan blev det politiskt

- "Att tillskriva genetiska faktorer ett inflytande på komplexa mänskliga egenskaper är oacceptabelt..."
- "... leder till en reduktionistisk, biologisk, deterministisk förklaring av den mänskliga tillvaron"
- "... hävdar att detaljerna i tidigare och nuvarande sociala förhållanden är de oundvikliga manifestationerna av geners specifika styrning"

Hur det kom sig att en beroendedoktor undrade varför det blir som det blir: "Bara" en minoritet av regelbundna brukare utvecklar beroende

Varför gör de på detta viset?

- Usla människor med defekt karaktär?
- En social konstruktion?
- Individens val av en livsstil bland andra?

**Eller handlar det om vanliga sjukdomar,
med specifika genetiska och miljöbetingade riskfaktorer?**

Modern tvillingmetodik ger till sist tydliga svar på eviga frågor om riskbidraget från gener respektive miljö

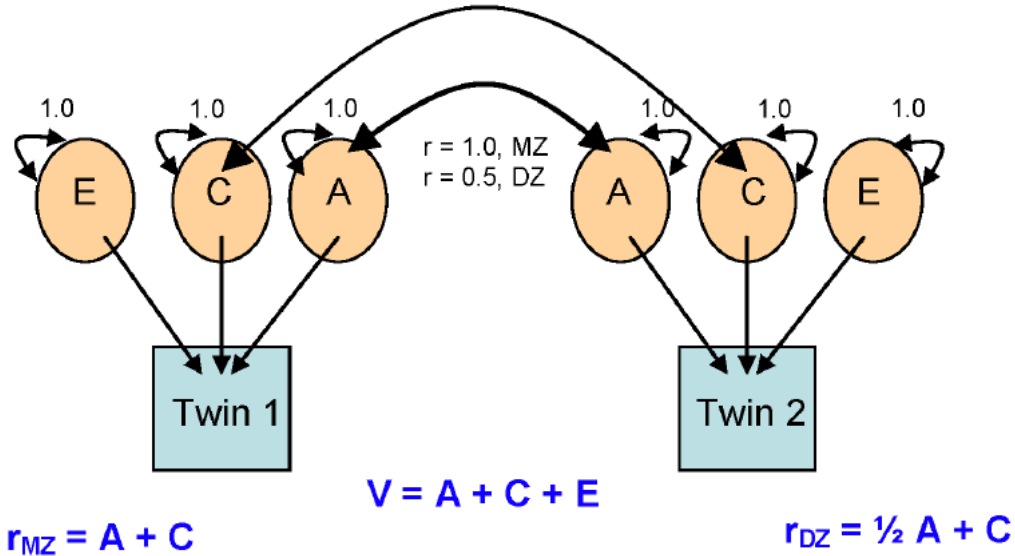
Enäggstvillingar
(monozygota, MZ)

Tvåäggstvillingar
(dizygota, DZ)

**Det är (i grunden) inte raketvetenskap
Falconer's Formel: $H_b^2 = 2(r_{mz} - r_{dz})$**

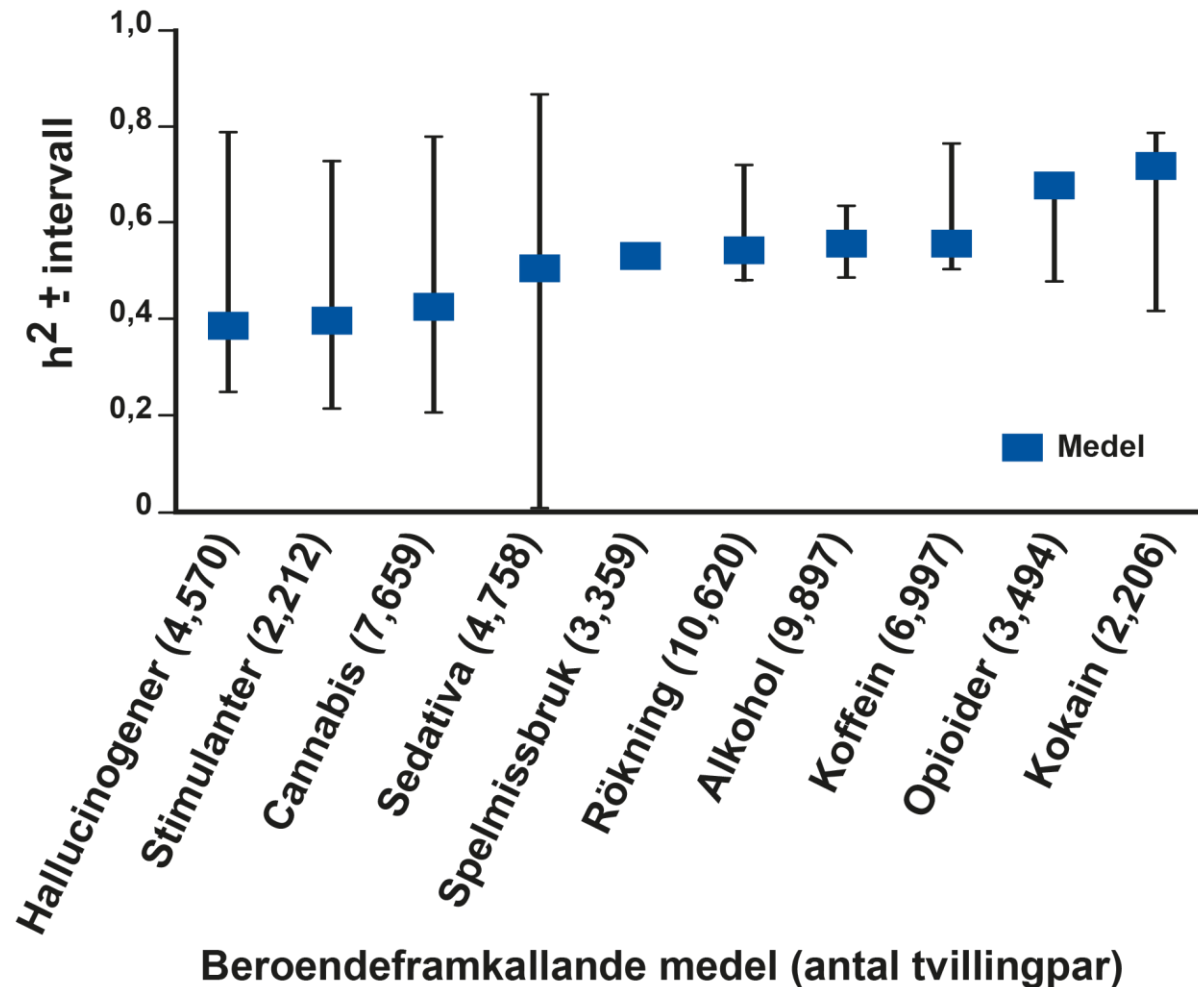
OK, numera lite mer likt raketvetenskap...

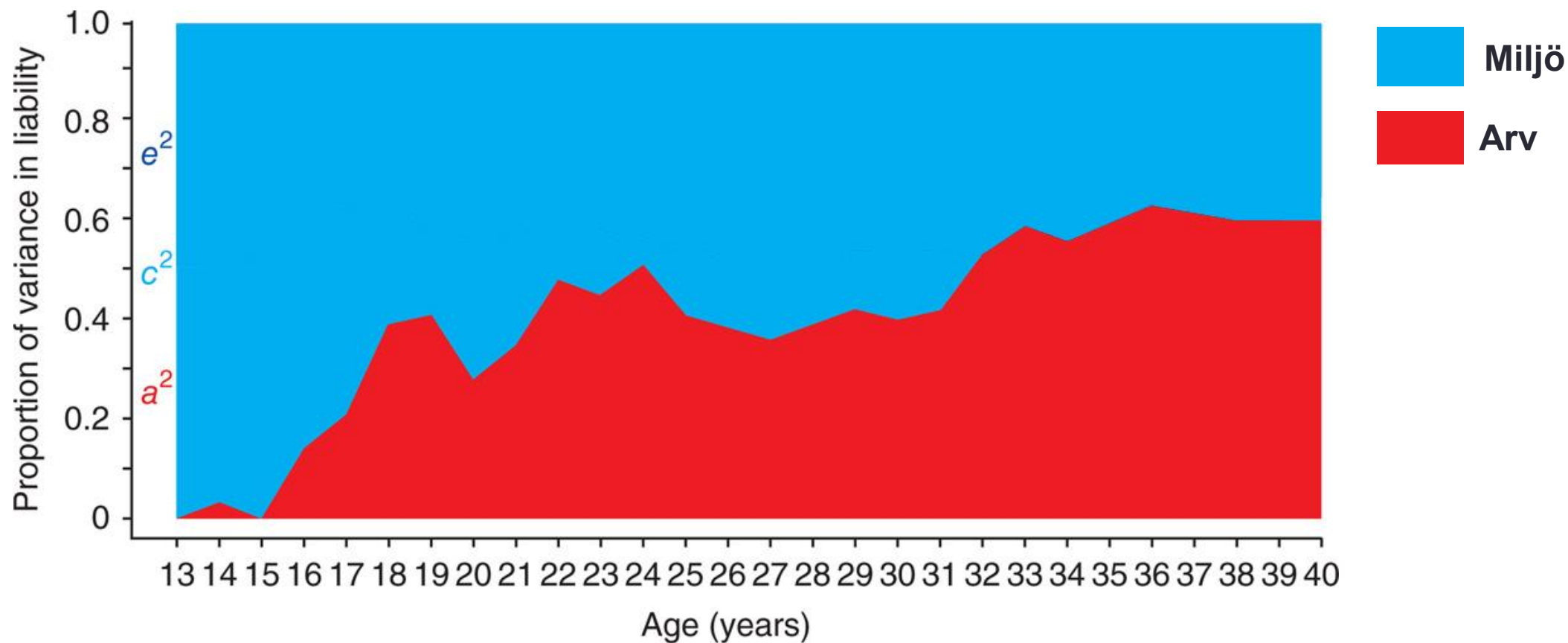
- A = Additive genetic variance
- C = Shared environmental variance
- E = Non-shared environmental variance
- r_{MZ} = Tetrachoric correlation for monozygotic twins
- r_{DZ} = Tetrachoric correlation for dizygotic twins
- V = Variance

Strukturell Ekvations Modellering:
 $a^2 / (a^2 + c^2 + e^2)$

Den överlägset största enskilda riskfaktorn för beroendesjukdomar är ärftlighet

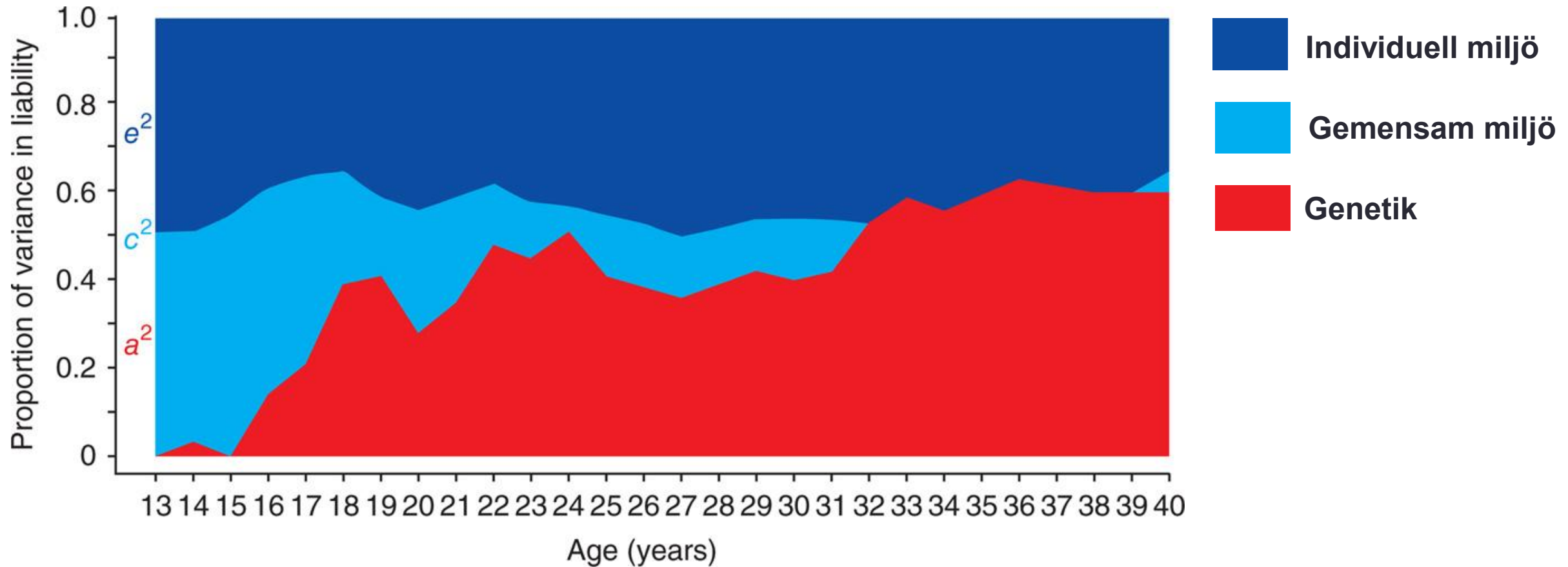
Det är inte alltid som man tror: Genetikens inflytande tilltar med åldern (nikotinberoende som exempel)

Det är inte alltid som man tror: Effekter av gemensam vs unik (individuell) miljö

- Variansen i beroenderisk (liksom andra komplexa egenskaper) är summan av
  - A: “additive genetics”
  - C: “common environment” (miljö som är gemensam för syskon)
  - E: “unique environment” (unik, dvs icke-gemensam miljö)
- Forskningen finner sällan effekter av gemensam miljö
- Flertalet miljöeffekter är i stället knutna till den unika livsmiljön
- **Därmed: Miljön kan vara viktig, men den gör lite systematisk skillnad**

Det är inte alltid som man tror: Effekter av gemensam vs unik (individuell) miljö - nikotinberoende

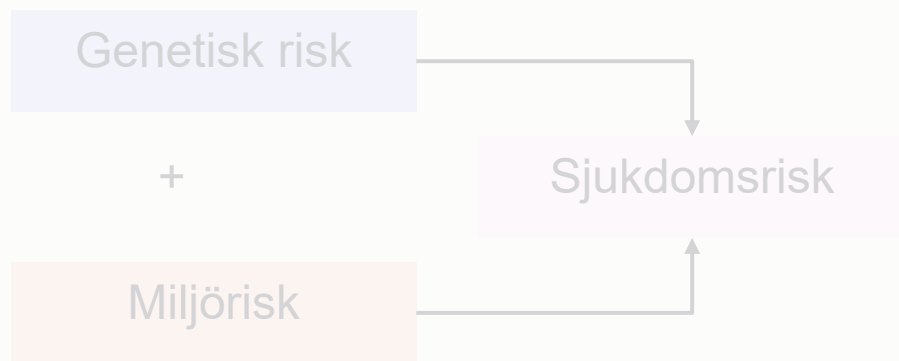

Vilka livserfarenheter står för miljöbidraget till beroenderisk?

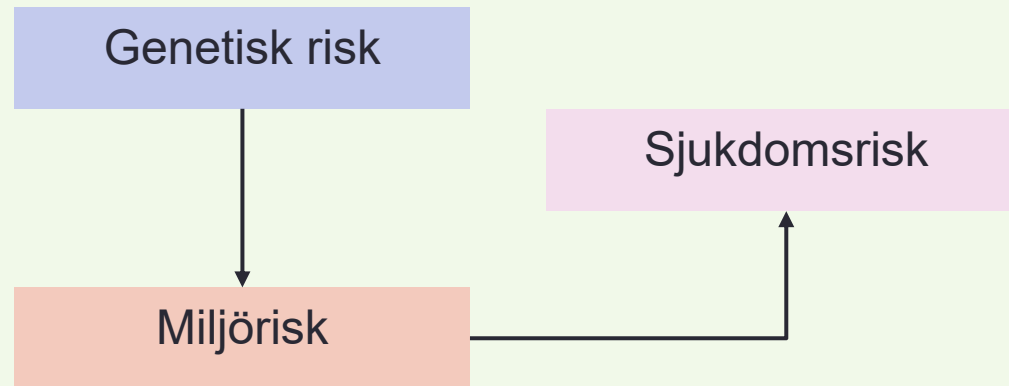
- Vissa erfarenheter är starkt överrepresenterade bland beroendepatienter:
  - Tidig debut av substansbruk
  - Traumatiska upplevelser / interpersonellt våld
  - Låg socioekonomisk status
  - Andra stressorer
- **Dessa livserfarenheter antas allmänt bidra på ett kausalt sätt**
- **Men det är inte alltid som man tror...**

Miljöexponering är inte en randomiserad kontrollerad studie: Arv genom miljö

Additiv modell –
gener och miljö antas vara oberoende

Men gener och miljö
är ofta inte oberoende

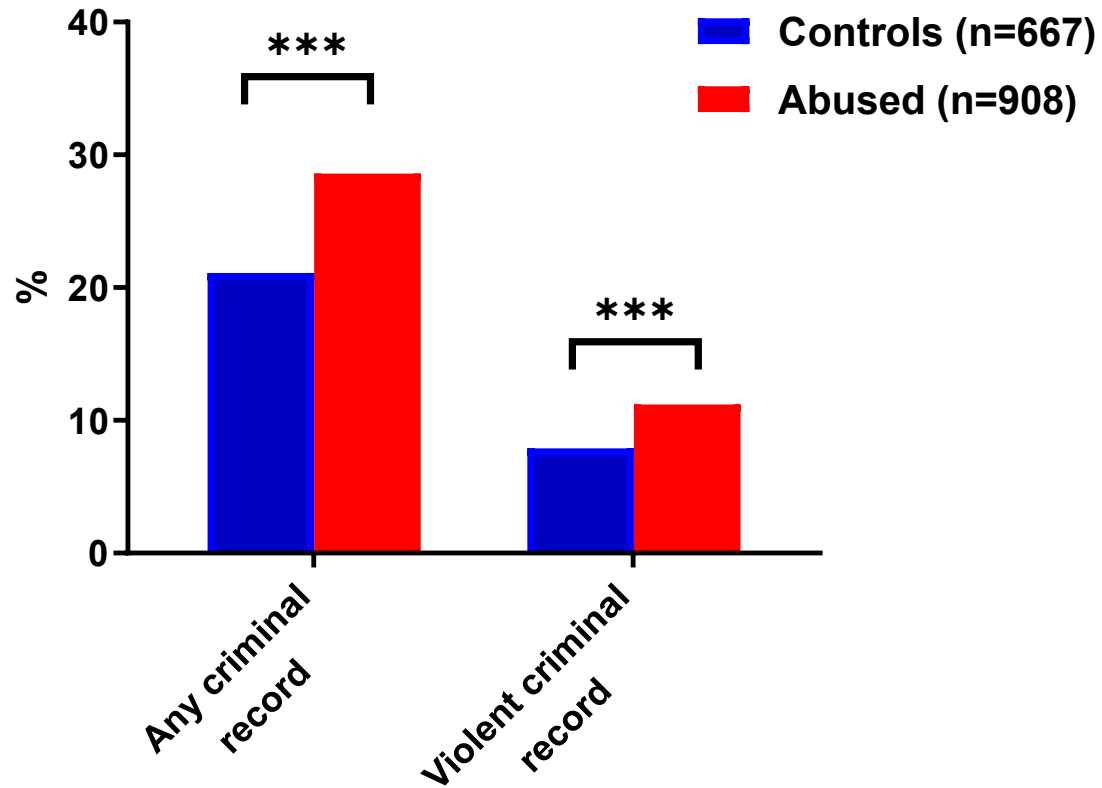

Tre typer av arv – miljö korrelation (rGE):

1. Den passiva varianten

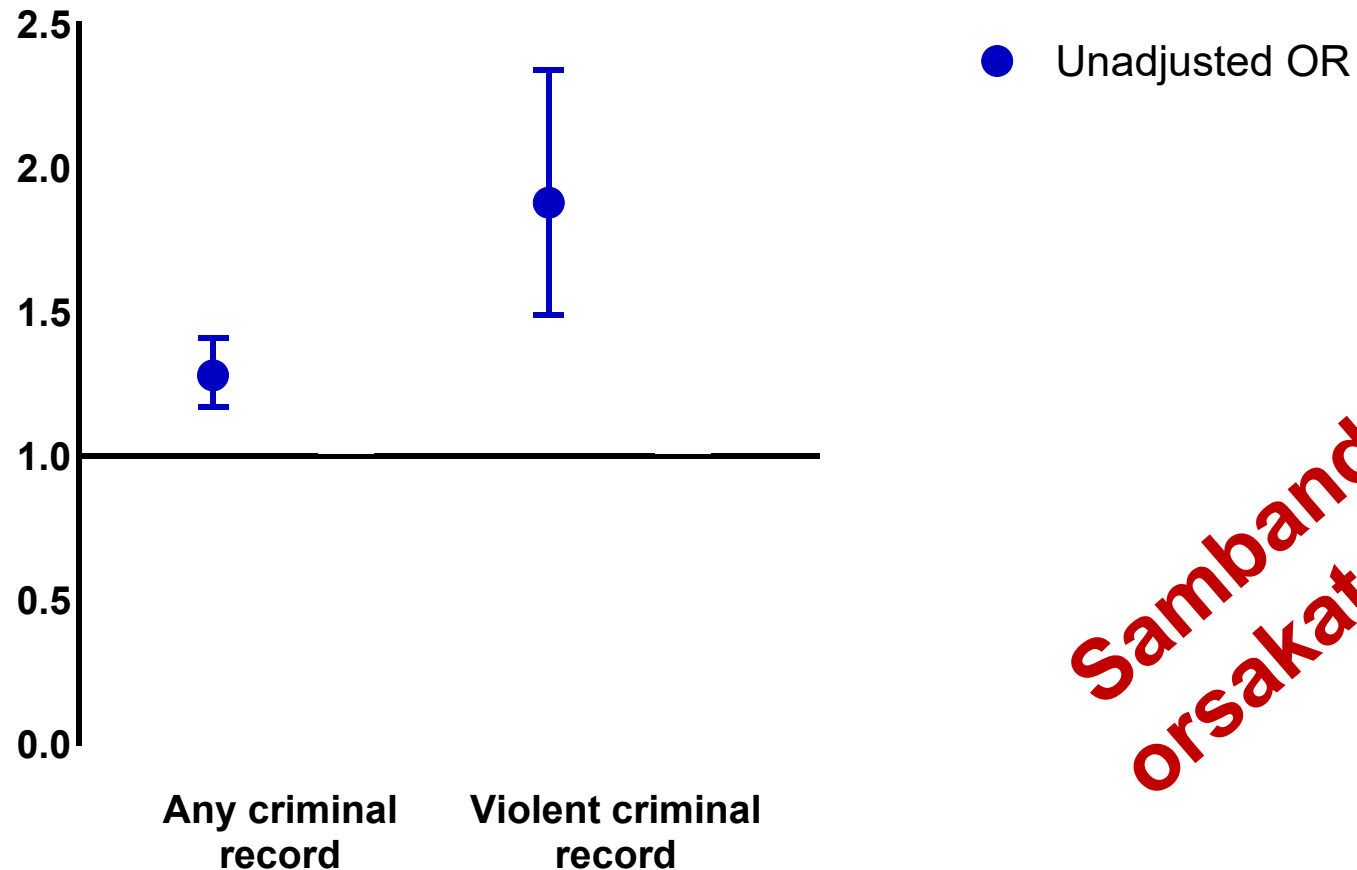
- **Association mellan individens arv och hans / hennes miljö**
- Exempel:
  - Familjemiljö med antisocial, våldsam förälder / föräldrar
  - Misshandel och annan traumatisering i barndomen
- Men antisocial personlighetsstörning har signifikant heritabilitet
  - Barnet har ökad genetisk risk att utveckla samma störning
  - Barnet har därmed högre risk att i vuxen ålder också bli våldförövare
- Leder till statistisk association mellan våldsexponering och eget våld
- Slutsatsen blir lätt att våldsutsatthet i barndomen orsakar det egna våldet
- **Berömt exempel: “The cycle of violence”**

"The cycle of violence"

**Replikerat och robust
Men är det ett orsakssamband?**

Populationsbaserad tvillingstudie med co-twin kontroller ger möjlighet att kontrollera för den delade genetikens betydelse

Sambandet alltså i huvudsak orsakat av delad genetisk risk

Tre typer av arv – miljö korrelation (rGE): 2. Den reaktiva (eller ”evokativa”) varianten

- **Association mellan individens beteende och omgivningens reaktioner**
- Exempel:
  - ADHD har hög (ca 80%) heritabilitet
  - Barn med ADHD missar tider, slarvar bort saker etc.
  - Föräldrar och omgivning reagerar med tillrättavisningar
- Leder till statistisk association mellan ADHD och tillrättavisningar
- **Slutsatsen blir lätt att uppväxt präglad av tillrättavisningar orsakar ADHD**
- **Men kontrollerar man för det genetiska inflytandet kvarstår inget sådant samband**

Tre typer av arv – miljö korrelation (rGE):

3. Den aktiva (eller ”selektiva”) varianten

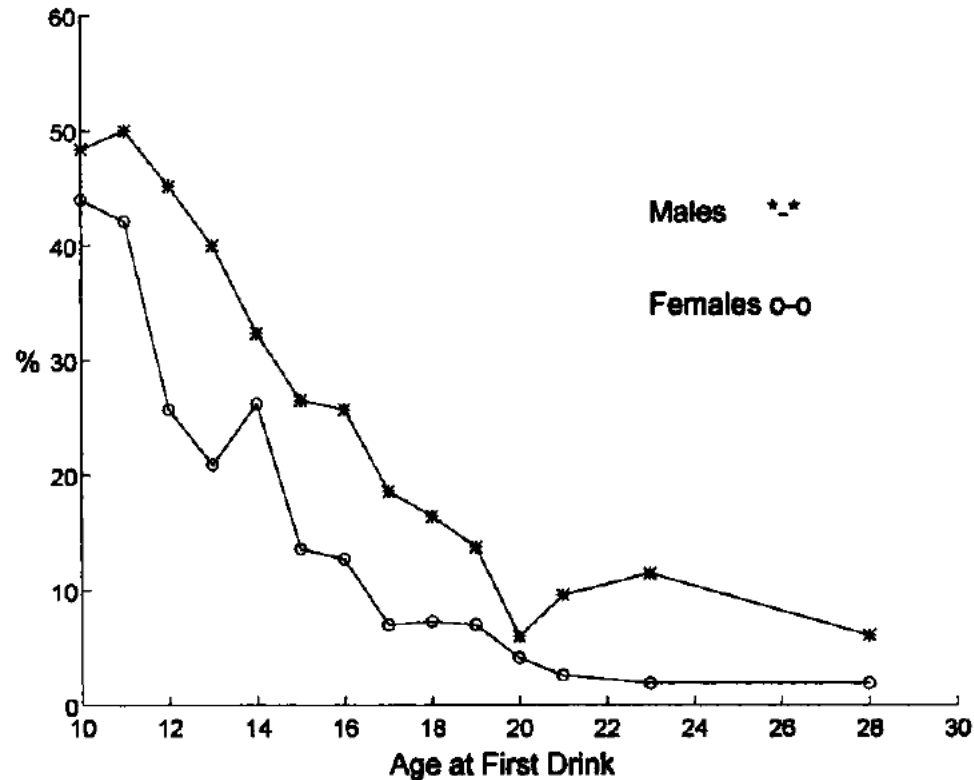
28 NOV 2023 | SYSTEMBOLAGETS UPPDRAG

Var femte svensk är ovetande om att tidig alkoholdebut ökar risken för framtida alkoholproblem

- **Association mellan genotyp och den miljö individen söker sig till**
- Exempel:
  - Individer med hög genetisk beroenderisk börjar bruka alkohol tidigt
  - Leder till statistisk association mellan tidig alkoholexponering och beroende
- **Slutsatsen blir lätt att tidig exponering för alkohol orsakar beroende**
- **Men är sambandet kausalt?**

Tvillingmetodik gör det möjligt att kontrollera för bidraget av den delade genetiken

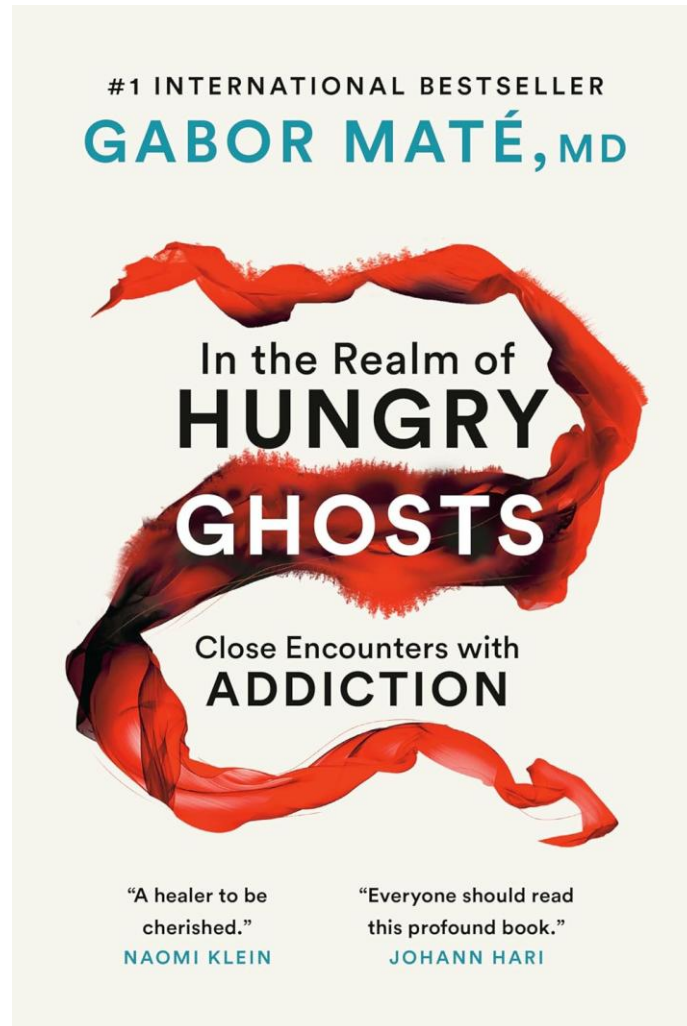
Livstidsprevalens av alkoholberoende som funktion av ålder för alkoholdebut

- Analyser av 8746 tvillingar
- Hela sambandet mellan tidig alkoholkonsumtion och senare alkoholberoende berodde på delade faktorer
- **Resultaten visar att sambandet mellan alkoholdebut och diagnos är icke-kausalt**
- **Försök att förhindra utveckling av beroende genom att fördröja alkoholdebuten sannolikt inte framgångsrika.**

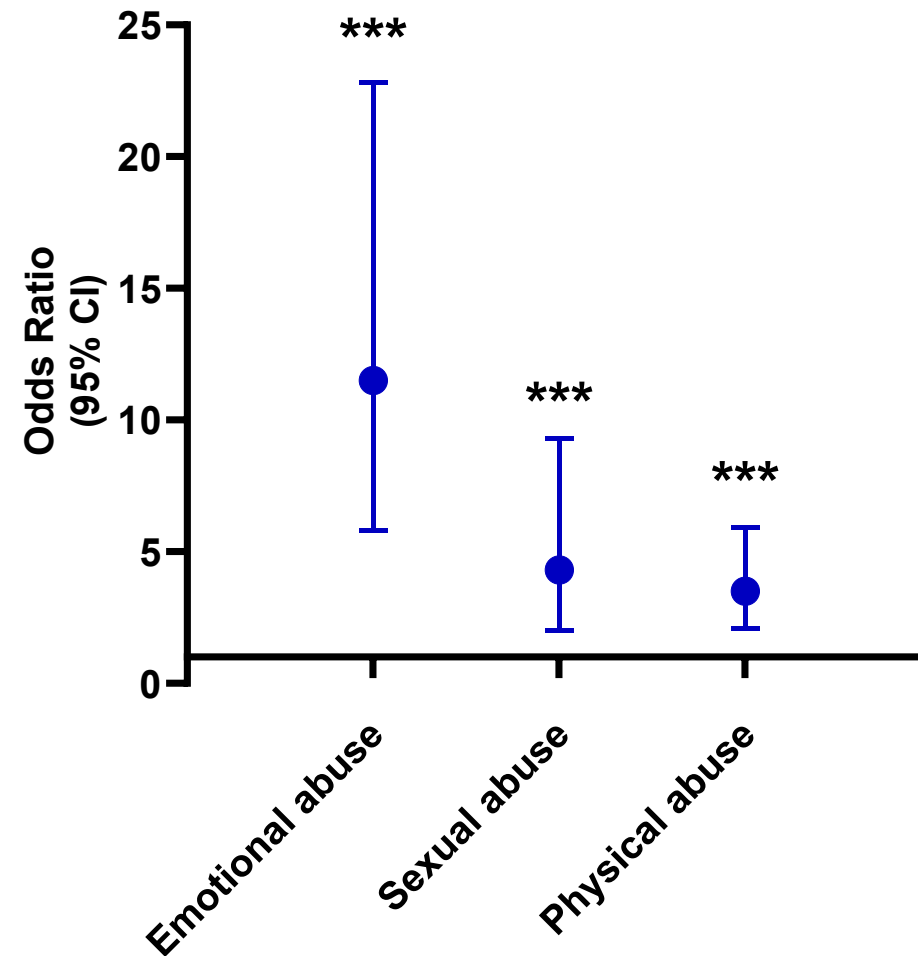
Är traumatisering en central riskfaktor för beroendeutveckling?

Gabor Maté

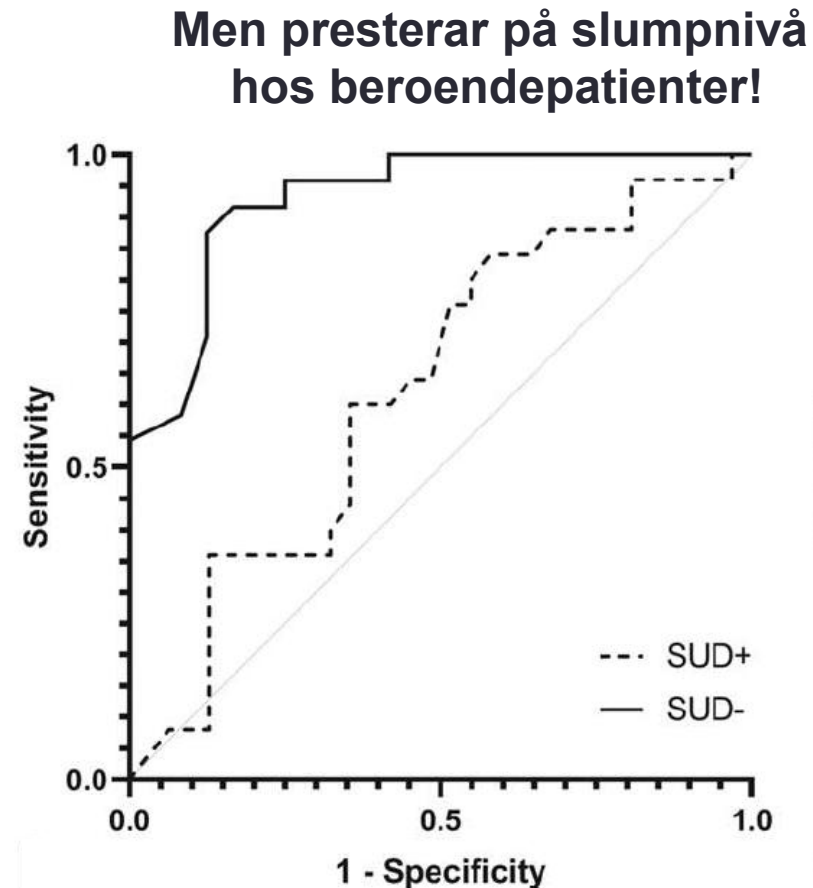
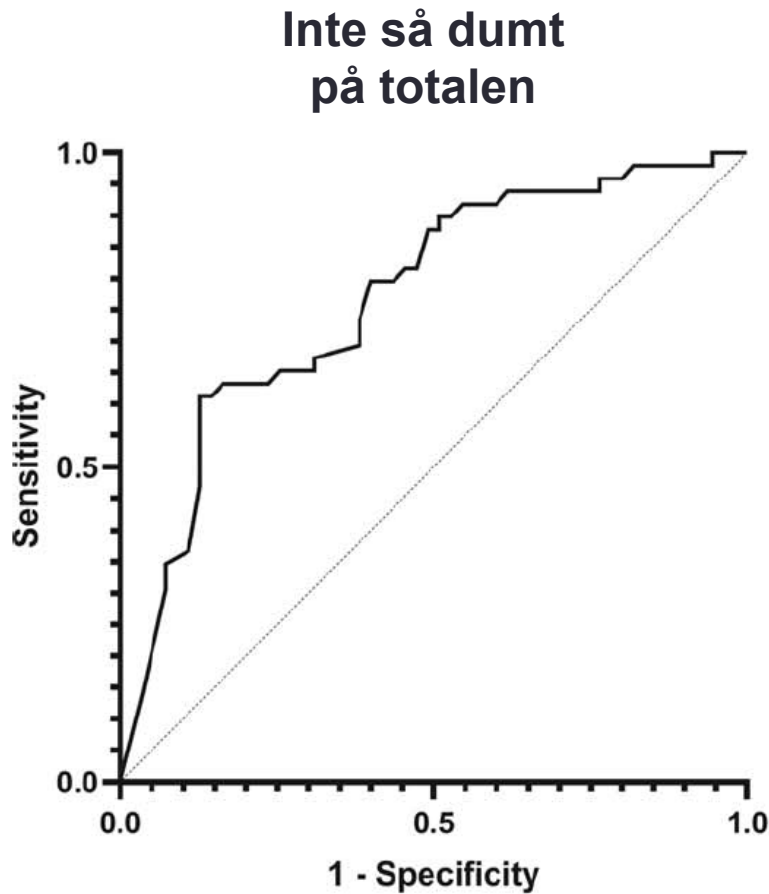
Alla, inklusive min forskargrupp, finner ett starkt statistiskt samband mellan barndomstraumatisering och beroende

Men nästan alla studier använder retrospektiv självrapport (ffa Childhood Trauma Questionnaire, CTQ) – hur tillförlitligt är det?

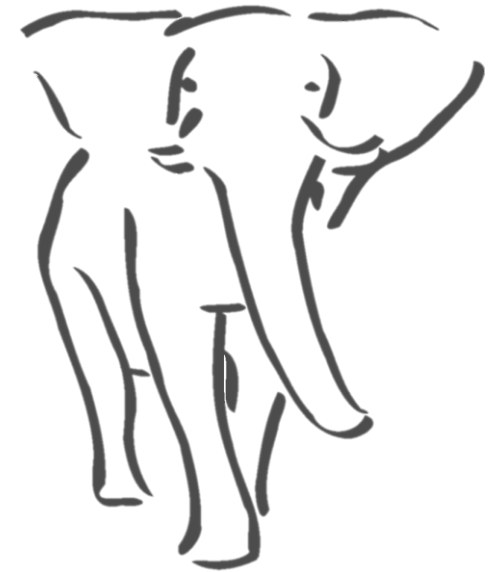
- En stor kanadensisk kohort undersöktes 2 ggr med 10 års mellanrum
- I ca 40% av fallen överensstämde inte klassificeringen mellan gångerna
- Ju mer aktuell depression och psykosocial stress, desto sämre stämde det

- Dunedin – kohorten undersökt både prospektivt och retrospektivt
- Aktuell livsstress viktig determinant av rapporterad tidig livstraumatisering
- Neuroticism därutöver associerad med överrapportering
- "Agreeableness" associerad med under rapportering

- **Samstämmig forskning visar alltså att retrospektiv självrapport ge bias**

Nästan alla studier använder retrospektiv självrapport (ffa Childhood Trauma Questionnaire, CTQ) – hur tillförlitligt är det?

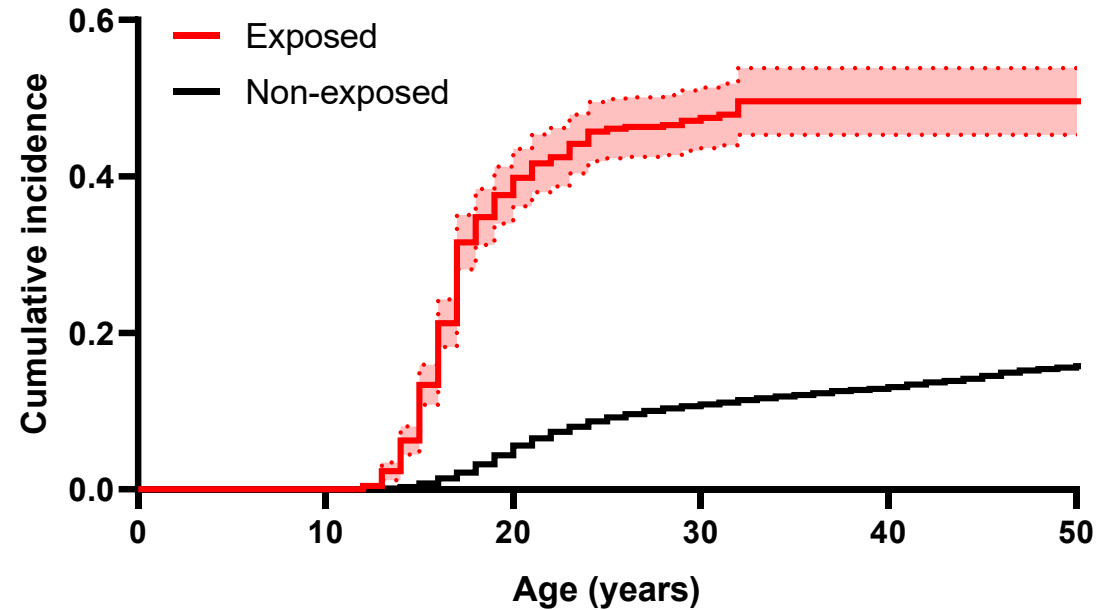
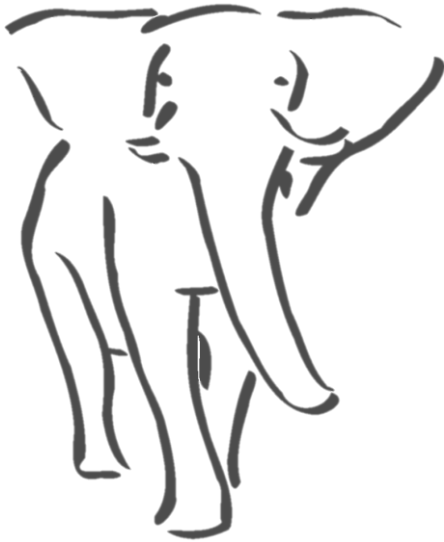

OK – vi behöver en prospektivt undersökt population, och vi behöver kontrollera för genetiskt inflytande

- BUP-Elefanten
  - Specialiserad BUP-traumabehandlingsenhet
  - Sedan 1980-talet vid Universitetssjukhuset i Linköping
  - Kohort av tidigare patienter, nu unga vuxna, med prospektivt registrerad svår misshandel i barndomen (sexuell, fysisk misshandel, svår försummelse)
- **Länkning av det unika svenska registersystemet**
  - **ger via patientregister mm möjlighet att fastställa om personen utvecklat beroende**
  - **ger via flergenerationsregistret möjlighet att kontrollera för genetisk risk**

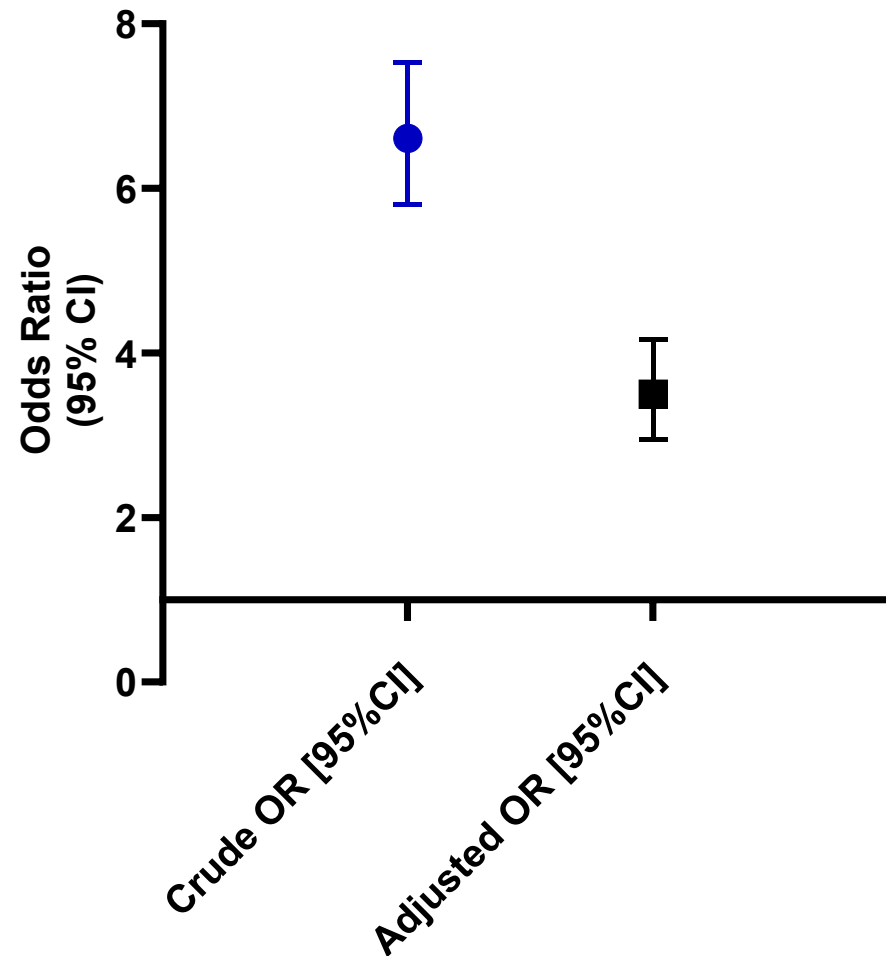

Starkt ökad beroenderisk hos barndomstraumatiserade individer – även när traumatiseringen är objektivt, prospektivt fastställd

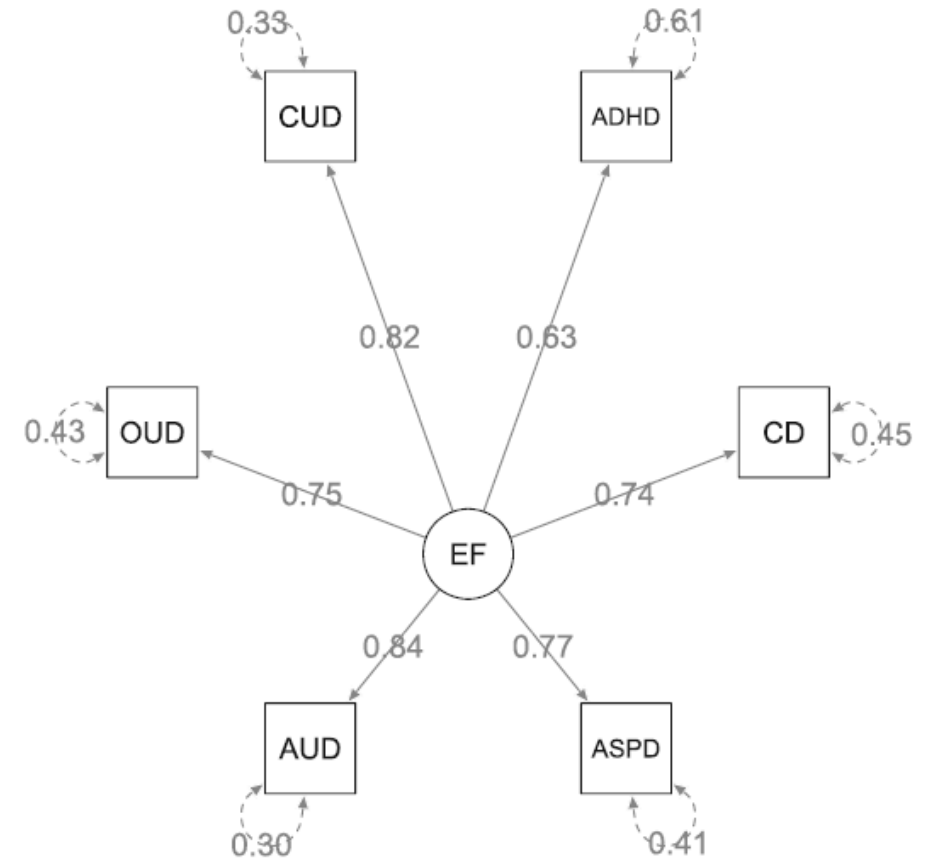
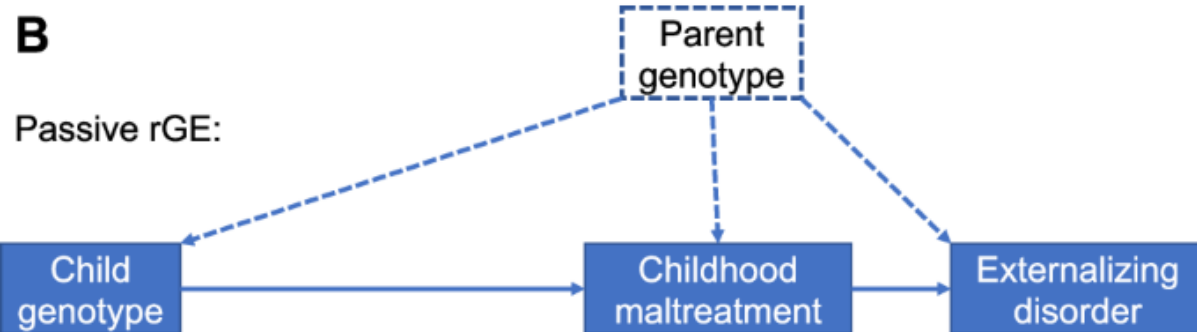
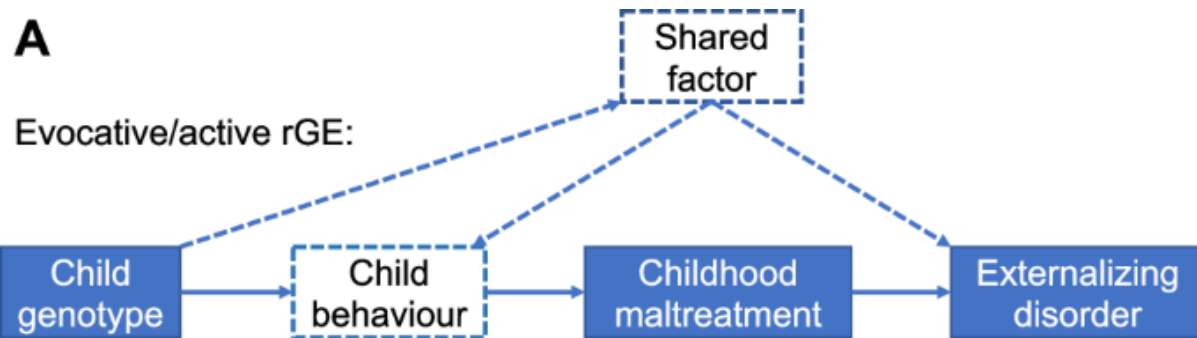

Cohort	27833	26883	22314	11859	4286	898
CM	692	691	421	152	7	3

Men “bara” ungefär halva risken kom från traumat - den andra halvan från genetisk risk gemensam för föräldrar och barn

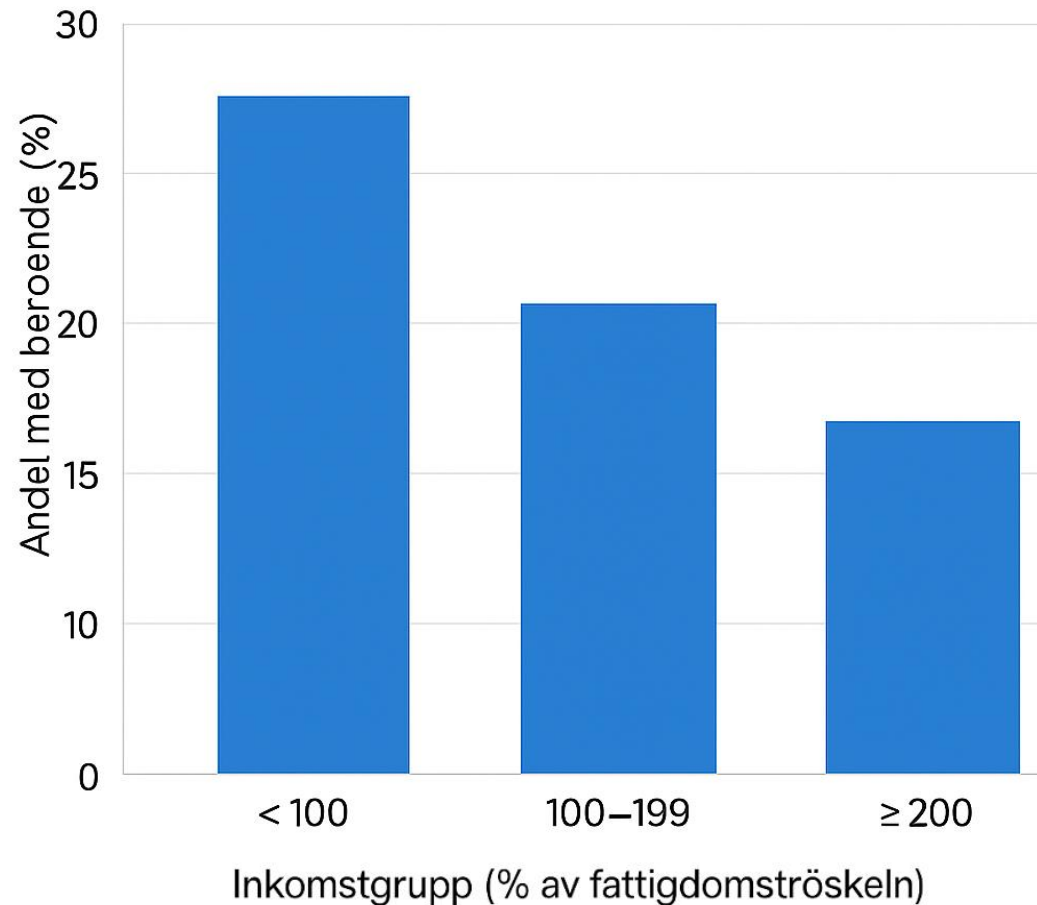

Vad är det som händer här?

Latent externaliserande faktor (EF)

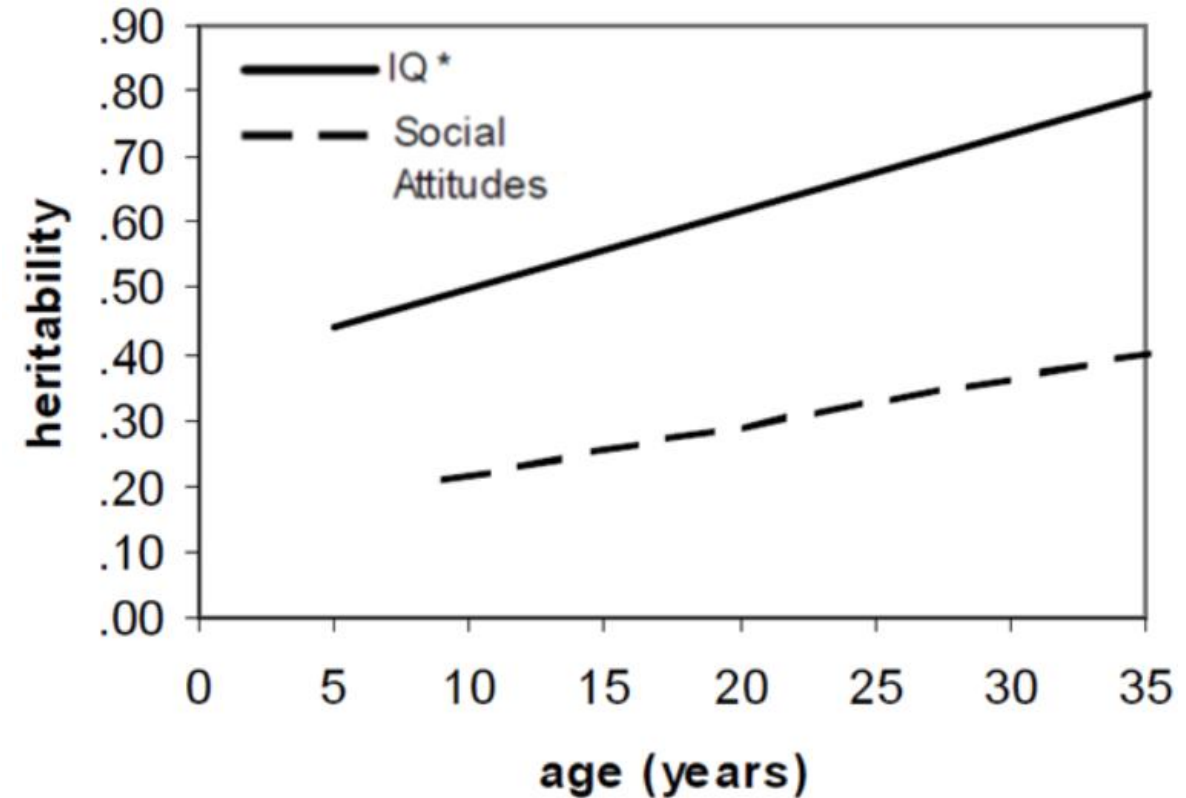
Är låg socioekonomisk status (SES) en central riskfaktor för beroendeutveckling?

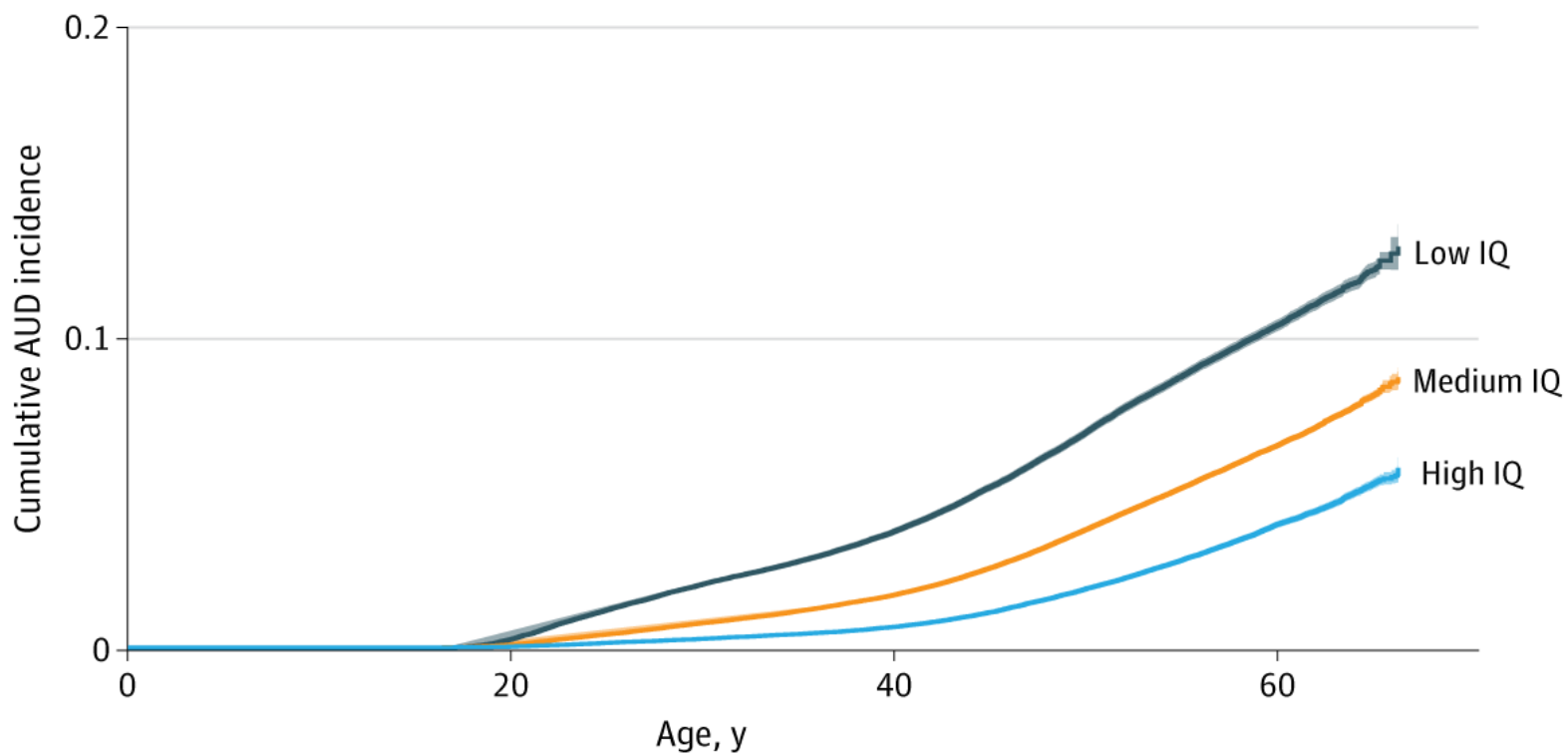
Källa: NSDUH 2022 Detailed Tables (USA)

Men...

- Inkomst är korrelerad med utbildningsnivå
- Utbildningsnivå korrelerar starkt med IQ
- IQ i vuxen ålder är ca 80% heritabelt
- **Stor risk för omvänd kausation**

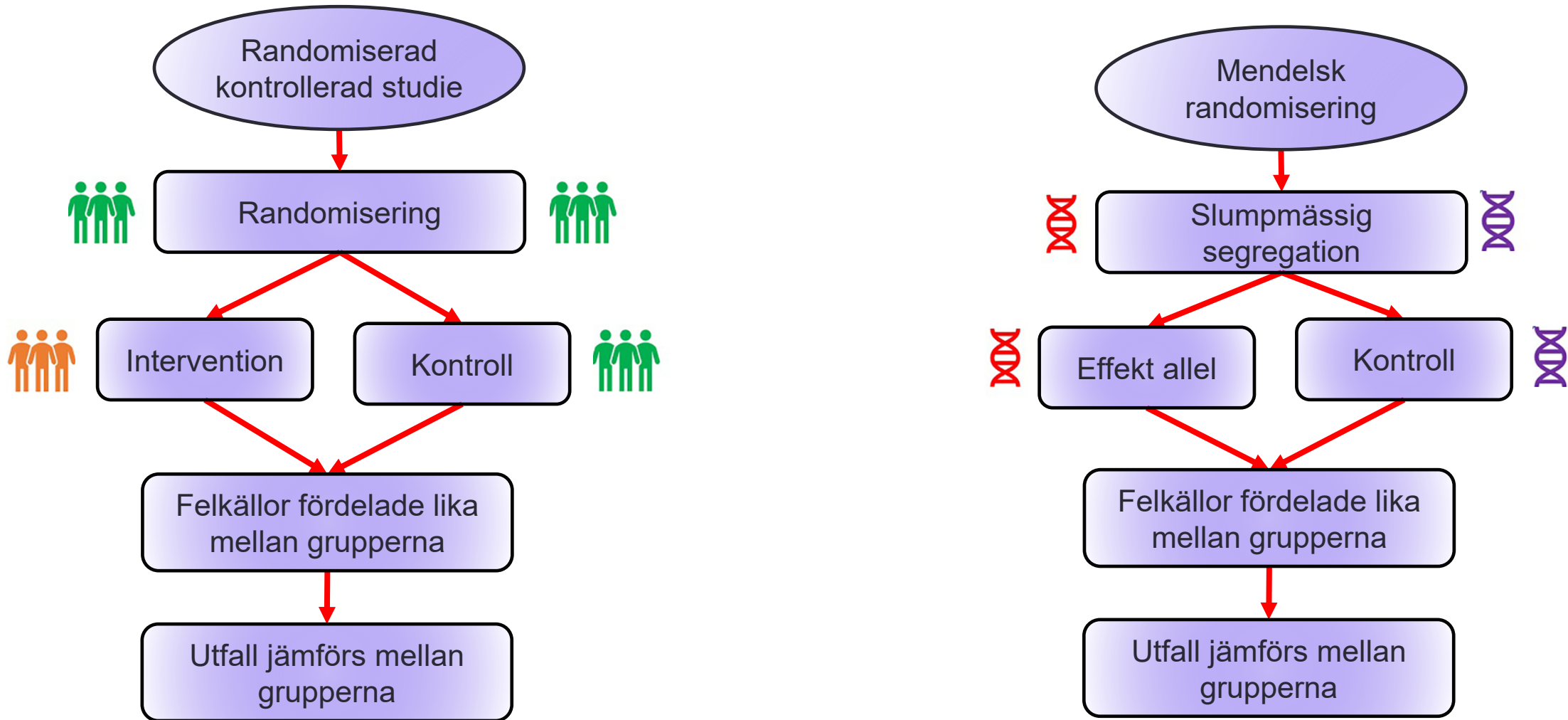

Låg IQ vid mönstring: starkt associerad med beroendutveckling – men är sambandet kausalt?

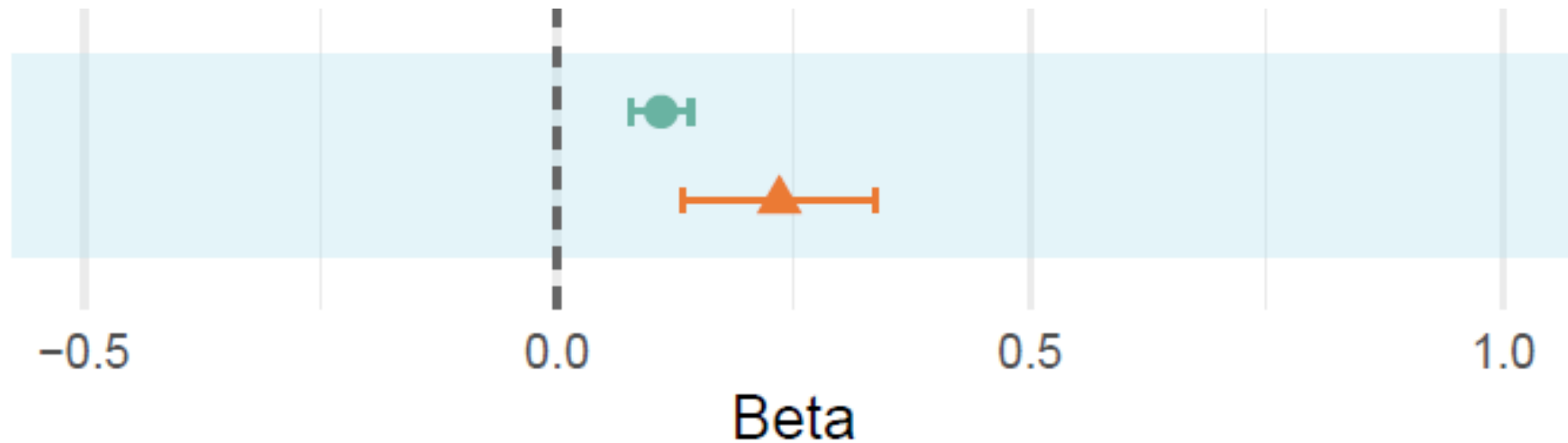

No. at risk	0	20	40	60
Low IQ	19212	118719	111134	79023
Medium IQ	303763	303155	292755	216688
High IQ	150855	150678	147771	115383

Att fastställa kausalitet när intervention inte är tekniskt eller etiskt möjlig: Mendelian Randomization

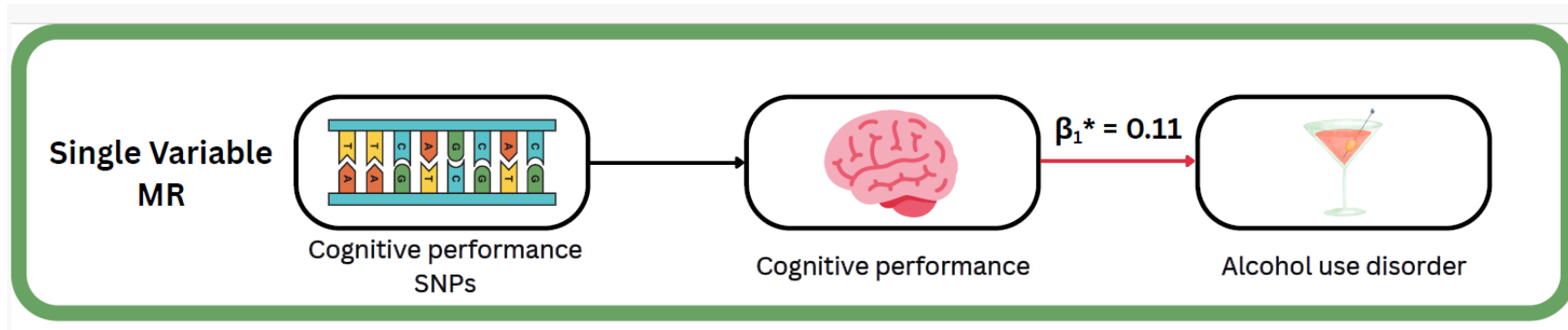

Mendelian Randomization – analys av sambandet IQ - beroenderisk: stöd för kausalitet i två oberoende populationer

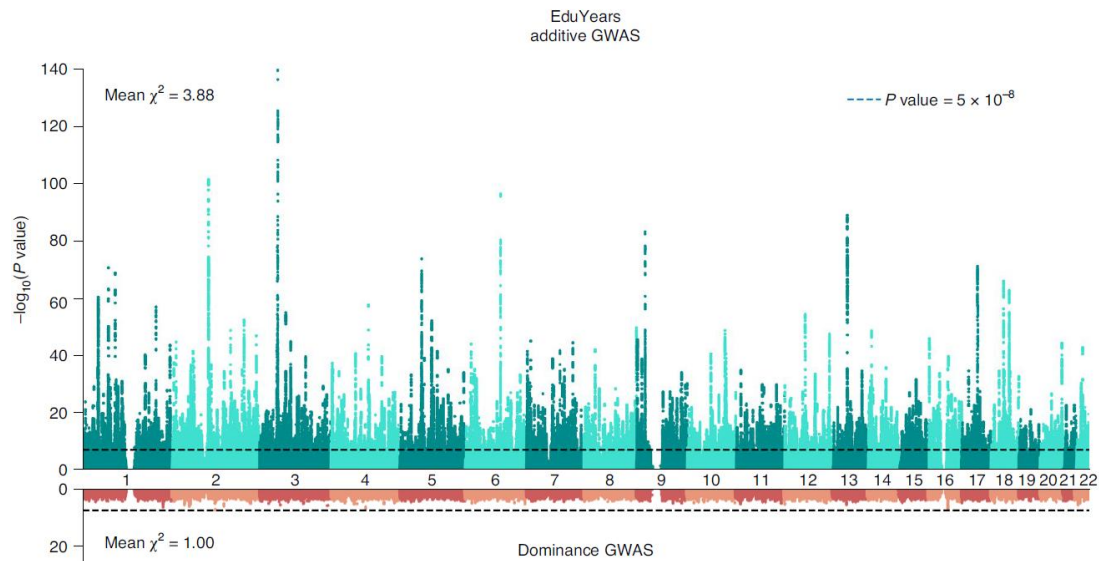
Outcome ● AUD Meta ▲ AUD FinnGen

Effekten av IQ för beroenderisk medieras av utbildningsnivå i USA – men inte i Finland!

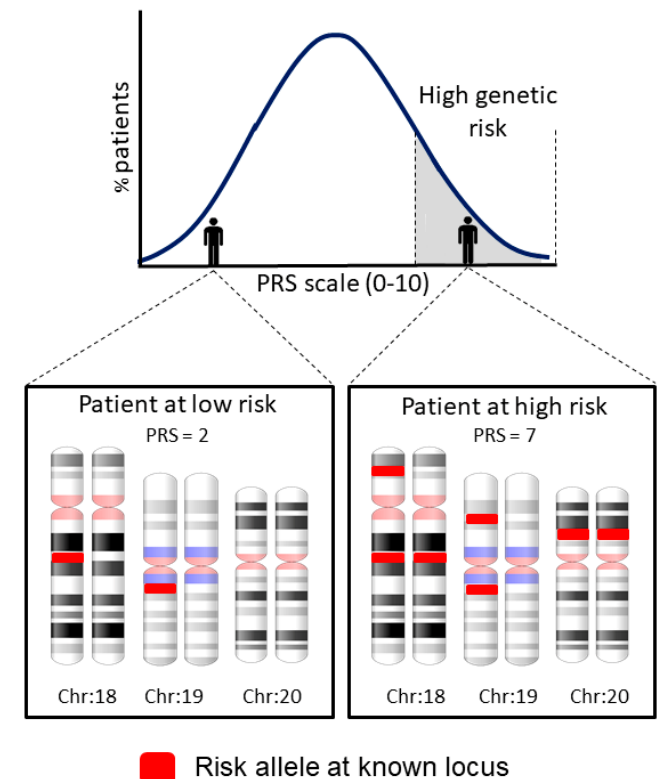

DNA revolutionen börjar låta oss beräkna individuell genetisk fallenhet: Polygena index

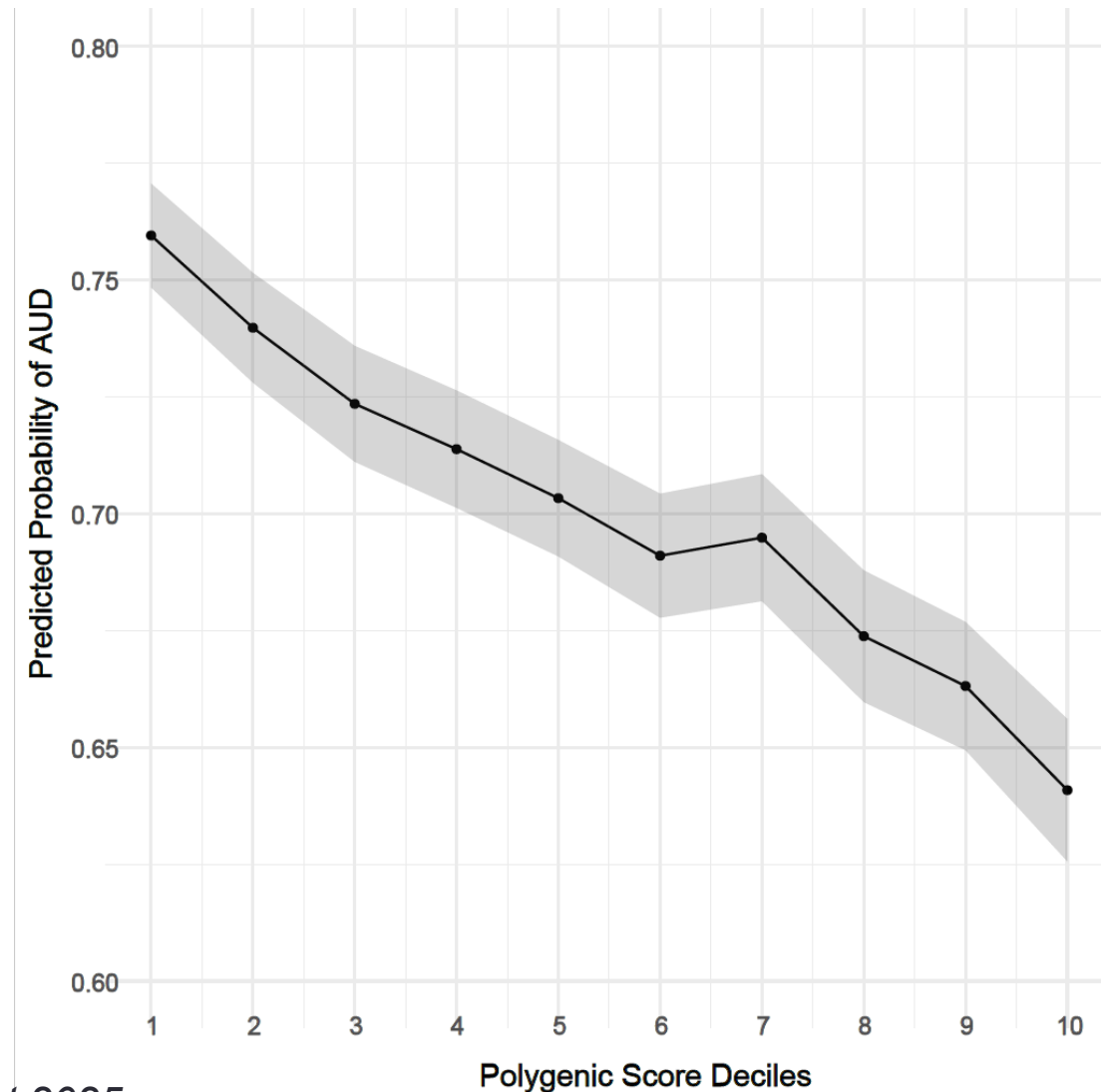
- Det är som att göra upp en skattningsskala från många frågor
- Indexet summerar antalet genetiska riskvarianter hos personen
- Viktar bidraget från varje variant baserat på dess effekt i stora studier
- Ger sammantaget ett genetiskt index för just den individen

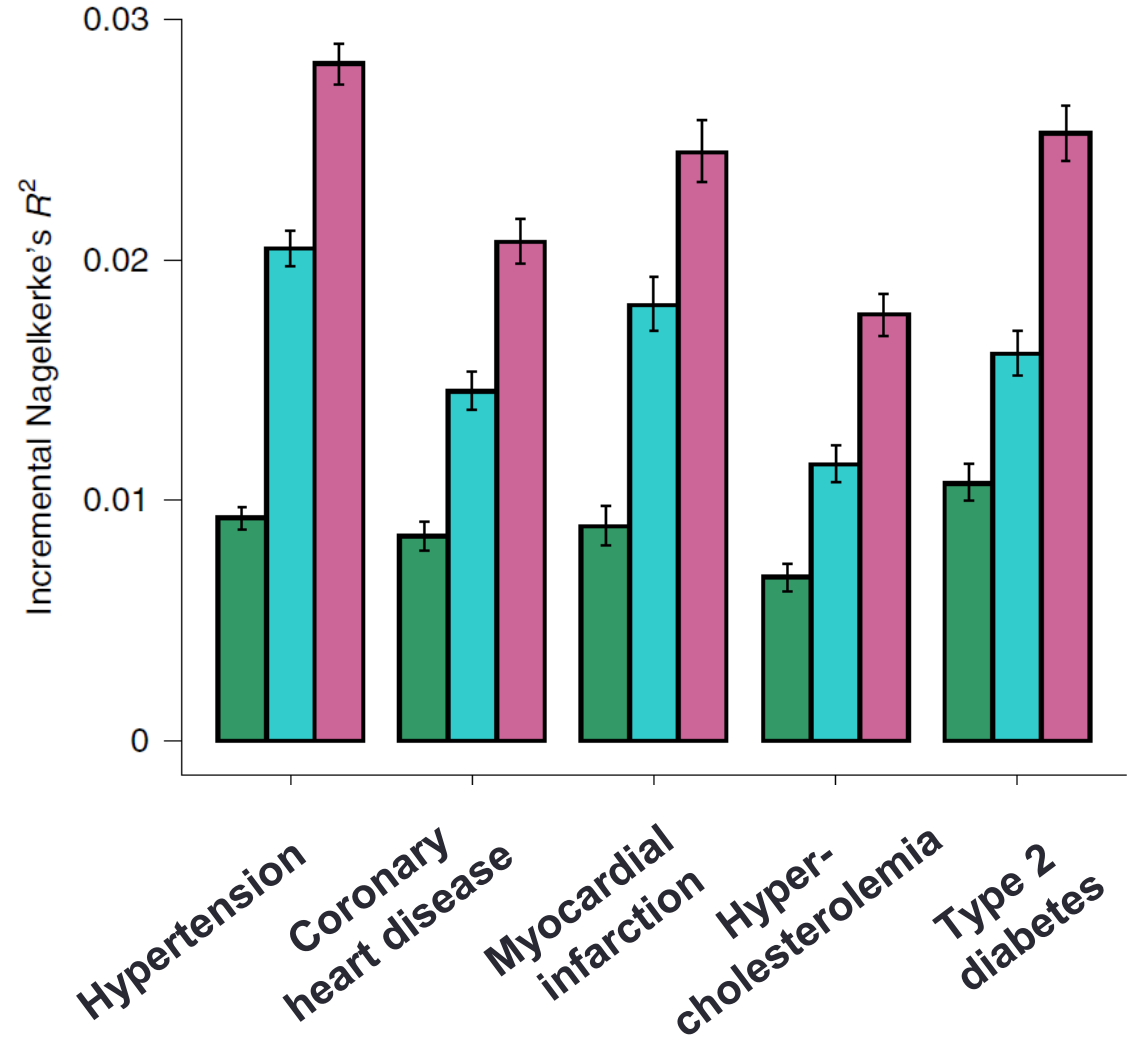
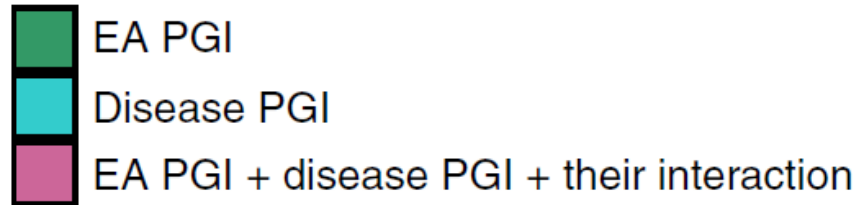
$$\begin{aligned} & \text{SNP}_1 \times \text{effektstorlek} \\ & + \\ & \text{SNP}_2 \times \text{effektstorlek} \\ & + \\ & \text{SNP}_3 \times \text{effektstorlek} \\ & + \\ & \text{SNP}_n \times \text{effektstorlek} \\ \hline & = \text{Polygent index} \end{aligned}$$

Ju lägre polygent index för IQ, desto högre risk för alkoholberoende (Yale – Penn kohorten, >5000 individer)

Polygent index för utbildningsnivå (related till IQ) inverkar även på risken för många andra komplexa sjukdomar

Försök till syntes

- Genetiken står för det överlägset största enskilda bidraget till beroenderisk – och många andra livsutfall
- Många livserfarenheter är också statistiskt associerade med beroende
- Tidig livstraumatisering och låg socioekonomisk status är t.ex. starkt överrepresenterade vid beroende
- Omfattande litteratur baseras på antaganden om orsakssamband livserfarenhet → beroende
- Det allmänna samtalet domineras av narrativ baserade på sådana orsakssamband

- Men miljöexponering är inte en randomiserad kontrollerad studie
- Arv och miljö korrelerar - leder till ”arv genom miljö”

- Sambandet tidig livstraumatisering – beroende avspeglar till stor del genetisk korrelation
- Samma sak gäller sambandet låg socioekonomisk status – beroende

- **Viktiga implikationer för livsberättelser, policy och det allmänna samtalet**

Read all about it
(mars 2026)

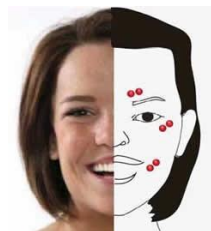
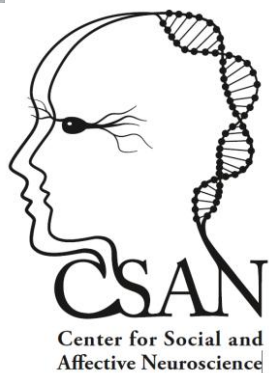
ETT UTSTAKAT ÖDE?

TRAUMAN, GENER OCH LIVSBERÄTTELSE
SOM HÅLLER MÄNNISKOR FÅNGNA

MARKUS
HEILIG

Basic Science Team

- Lovisa Holm
- Björn Granseth
- Eric Augier
- Estelle Barbier
- Esi Domi
- Li Xu
- Michele Petrella
- Kanat Chanthongdee
- Sanne Toivainen

Experimental Medicine

- Irene Perini
- Chiara Montemitro
- Anton Käll
- Andreas Löfberg
- Michal Pietrzak
- Lars Östman
- Emelie Gauffin

Research nurses

- Åsa Axén
- Caroline Sjöberg
- Beatrice Huhta

Research assistants

- Adam Yngve
- Andrea Coppola

Operations

- Lotta Johansson
- Sofia Gripenbäck
- Ann Pierre
- Kim Brinmalm

Samarbetspartners

- Andrea Capusan, LiU
- Falk Lohoff, NIH
- Daniel Roshoff, NIH

Our sponsors

Swedish
Research
Council

*Knut och Alice
Wallenbergs
Stiftelse*

National Institutes
of Health

